

Extra ecclesiam nulla salus

BÉKÉS GELLÉRT

Szükséges-e az egyház az üdvösséghez?

Született 1915-ben Budapest. Teológus, bencés szerzetes. 1933-40 között a római Szent Anzelm Egyetemen filozófiát és teológiát hallgatott. 1940-46 között a pannonhalmi gimnázium és a teológiai főiskola tanára. 1946 óta a Szent Anzelm Egyetem, 1979 óta a Gergely Egyetem teológiai tanára. Legutóbbi írását 1995. 12. számunkban közöltük.

¹*De unitate catholicae ecclesiae* 6.

A zsinat válasza

²Vö.: *Unitatis reintegratio* 3. fej. és *Ad gentes* 7. fej.

A hagyományos teológiai kijelentés: „Az egyházon kívül nincs üdvösség” és a nyomában jelentkező kérdés: „Szükség van-e az egyházra ahhoz, hogy üdvözüljön az ember?”, már a kereszténység korai századaitól kezdve foglalkoztatja, mi több, nyugtalanítja az elméket. Nyilvánvaló, hogy nem az egyház üdvözít, de szükség van-e a Krisztus által megvalósult isteni üdvösség egyházi közvetítésére? Isten üdvözítő szándéka egyetemes: ő — amint Pál apostol állítja (1Tim 2,4) — valamennyi ember üdvösségét akarja.

De nem ellenkezik-e ezzel az egyházi közvetítés szükségességének az állítása? Hogyan juthatott el a múltban, s hogyan juthatna el még ma is az egyházi igehirdetés minden emberhez? S mégis, az igenlő válasz már a harmadik keresztény század folyamán megfogalmazódott. Alexandria hellenista kultúrkörnyezetében a kor kiváló hittudósa, Origenész, kifejezetten vallotta az egyházi közvetítés szükségességét. Észak-afrikai latin műveltségű kortársa, Szent Ciprián karthágói püspök pedig klasszikus formában meg is fogalmazta: *Habere non potest Deum patrem qui ecclesiam non habet matrem* — „Isten nem lehet atyja annak, akinek nem anyja az egyház.”¹

Az egyház mivoltáról szóló dogmatikai konstitúció, a *Lumen gentium* s a többi zsinati dokumentum sem idézi ugyan a hagyományos latin mondatot, de határozottan kijelenti: „A Szentírás és a hagyomány alapján a zsinat azt tanítja, hogy ez a földön vándorló egyház szükséges az üdvösségre.” (14.fej.)² A zsinat tanítása szerint tehát az embernek szüksége van erre a történelmi folyamatban, időben és térben élő, evilági egyházi szervezetre, hogy üdvözüljön. Ám ugyanakkor a *Lumen gentium* azt is tanítja, hogy nemcsak a nem katolikus keresztények, hanem a nem keresztény vallások követői, ha különböző módon is, Isten népéhez tartoznak, s ezzel részesei lehetnek az üdvösségnek (15-16 fej.). Kérdés tehát, hogyan egyeztethető össze a krisztusi üdvösség egyházi közvetítésének szükségessége az üdvözülés egyetemes lehetőségével. Végső soron pedig mi a helyes és korszerű értelmezése a hagyományos kijelentésnek, hogy az egyházon kívül nincs üdvösség?

A kielégítő válasz nézetem szerint megkívánja, hogy először általános értelemben vessük fel a kérdést: miért van egyáltalán

szükség az üdvösség egyházi közvetítésére? S ha szükség van rá, akkor további lépésként gondolkodhatunk azon, milyen szükségességről van itt szó. Milyen természetű ez a szükséges közvetítés, és hogyan tölti be az egyház ezt a közvetítő szerepet?

Miért szükséges az üdvösség egyházi közvetítése?

³Richard P. McBrien: *Do we need the Church?*
Harper & Row,
New York, 1969

A kérdést még radikálisabban így vethetnénk fel: Mi szükség van az egyházra? *Do we need the Church?* — McBrien a zsinat után ezzel a címmel megjelent könyve³ nagy vitát kavart fel egyházi és laikus körökben egyaránt. „Krisztust igen, az egyházat nem!” — hangzott már a háború előtt a megtévesztő szlogen újpogány ajkakon, s mégha a szekularizmus másfajta ideológiai hatására, vagy a szekták vallási fanatizmusának indítására, ugyanazt hallani ma is.

Ám a kérdés az, hogy miféle Krisztusról van itt szó, akit szembeállítanak az egyházzal. Az ideológiák tükrében a legjobb esetben nem több ő, mint a vallás és erkölcs megvilágosult tanítója. A szekták dzsungelében — ma már több tucatnyi működik hazánkban is — ember legyen a talpán, aki járható utat talál és eligazodik tanításaikban. Ez főleg Jehova tanúiról áll, akik Jézust ugyan Isten első teremtményének tekintik, de minden bibliai tanúság és történelmi evidencia ellenére tagadják, hogy a jézusi üdvösségnek bármi köze volna a kereszténységhez, a római katolikus egyházzal nem is szólva. Ez utóbbi, szerintük, nemcsak hogy nem közvetítője a jézusi üdvösségnek, hanem egyenesen „Isten legfőbb látható ellensége”, s mint a sátán alkotása az államhatalommal együtt pusztulásra van ítélve.⁴ De hagyjuk a szektás fantázia-szüleményeket, és beszéljünk a magunk dolgáról.

Pontosan és határozottan meg kell különböztetnünk üdvözítő-sünk művében Krisztus szerepét az egyháztól. Az egyház, akár mint Isten egész újszövetségi népe, akár mint e nép apostoli tekintéllyel bíró vezetősége, teljes mértékben függ Urától, Istenétől, s az ő Krisztus által végbevitt üdvözítő művétől. Határozottan vallanunk kell az apostollal: „Egy a közvetítő Isten és ember közt: az ember Krisztus Jézus. Ő adta magát váltságul mindenkiért.”⁵ Minden más közvetítés, még a Szűzanyáé vagy az egyházé is, ettől az egyedülálló istenemberi közvetítéstől függ, s ennek kegyelmi erejével fejt ki üdvösségét közvetítő hatását.

Mint leveleiben másutt is, a *második Korintusi levélben* Pál apostol még hangsúlyozottabban kiemeli, hogy ez a közvetítés teljesen isteni kezdeményezésre történt: a mennyei Atya volt az, aki teremtménye iránt érzett szeretetének és üdvözítő szándékának megvalósítására szent Fia által kiengesztelte magával az embert. Ezt a közvetítést gyökerében az határozza meg, hogy Krisztus istenemberi mivoltában egyesíti a teremtményt Teremtőjével. Ő ezt a létrendi Istenhez tartozást teszi teljessé az etikai rendbe tartozó szándékos és szabad odaadásával, a keresztáldozatban beteljesedő

⁴Vö.: Rosa, G. De :
Vallások, szekták és a kereszténység, Szent István Társulat,
1991, Budapest, 159.

Krisztus az üdvözítő

⁵1Tim 2,5

⁶2Kor 5,21.

engedelmes istenszeretetével. Voltaképpen maga a mennyei Atya szolgáltatta ki őt nekünk, hogy ő, az Ártatlan és a Szent, bűneinket magára vállalva kiengesztelje irántunk a teremtő Istent. Meghökkenítő az apostol paradox kijelentése: Isten „bűnné tette értünk azt, aki bűnt nem ismert, hogy általa igazak legyünk Istenben”⁶. A bűnnek Krisztus személyével történő markáns azonosításával azt fejezi ki, hogy Isten Szolgája egyetemes értelemben az egész emberiség minden gonoszságát magára vállalta és kiengesztelte a keresztfán. Isten kiszolgáltatta őt nekünk, hogy egyetlen igaz engesztelő áldozatként, mint szeretett Fiú, visszaadja önmagát, s vele visszaadjuk őt magát és vele mi magunkat s az egész teremtett világot teremtő Istenének. Ez az ő istenemberi közvetítése, ami végleg és örök érvénnyel meghatározza sorsunkat.

Az egyház szerepe

⁷2Kor 5,18, 19.

Ezzel az istenemberi közvetítéssel azonban még csak Isten részéről fejeződött be üdvözítésünk műve. Az istenemberi mű végbevitelére a történelem folyamán az egyház apostoli küldetésének feladata. Isten „ránk bízta a kiengesztelés szolgálatát” — írja az apostol, és pontosabban meg is határozza: „ránk bízta a kiengesztelés igéjét”⁷, ami nem más, mint a kiengesztelés evangéliuma, az istenüdvösség örömhíre. S ha ez kiváltképpen apostoli szolgálat is, az egész egyház feladata marad, mert az evangéliumi küldetés voltaképpen életkörülményei és a Szentlélek sajátos adománya szerint Krisztus minden tanítványának szól. Valamennyien arra hivatottak, hogy szóval és tettel tanúi legyenek (martyria) eucharisztikus istentiszteletükkel részesüljenek benne (leiturgia) és testvéri szolgálatukkal közvetítsék (diakonia) a Krisztus által végbevitt üdvösség üdvözítő kegyelmét.

Kétféle közvetítés

Mi tehát a különbség az üdvösség kétfajta közvetítése: a krisztusi és az egyházi közvetítés között? A krisztusi közvetítés konstitutív jellegű, mert általa történelmi valósággá Isten üdvözítő szeretete a világban. A krisztusi mű önmagában teljes és befejezett: végérvényesen eszkatologikus. Ám ez arra rendeltetett, hogy közkinccsé váljék az emberiség történeti életében. A felmagasztalt Úr, a Küriosz azért küldte Szentlelkét tanítványainak, hogy apostolivá avassa őket, s általuk az egész egyházi közösséget: az istenemberi kiengesztelés apostoli szolgálatára hivatott valamennyi egymást követő keresztény nemzedék. A kétfajta közvetítés között a különbség döntő: a krisztusi közvetítés *konstitutív*, vagyis létrehozta az isteni üdvösséget, az egyházi közvetítés viszont hagyományozó (*traditio*) és részesítő (*participatio*) jellegű, mert a Szentlélek erejével, apostoli szolgálatként, a történelem folyamán szüntelenül jelenvalóvá teszi ezt az üdvösséget, továbbadja és részesít annak kegyelmében.

Az egyházi közvetítés szakramentális jellege

Isten üdvözítő szeretete szellemi, transzcendens valóság. Ennek krisztusi közvetítése azonban, éppen mivel Isten Fia Krisztusban emberré lett, már nem merőben isteni, hanem isteni és emberi, vagy

hagyományos szóval istenemberi, teandrikus cselekedet, mert Isten láthatatlan üdvözítő szeretetét emberi formában láthatóvá, földi valóságként fejezi ki. Ezt a közvetítési formát nevezzük szakramentális közvetítésnek, mert a szakramentum hagyományos értelemben nem más, mint látható, szimbolikus jele és megvalósító eszköze a láthatatlan üdvözítő kegyelemnek. Ebben az értelemben Krisztus maga, istenemberi létével, evangéliumi igehirdetésével és feltámadásával beteljesült kereszttáldozatával Isten üdvözítő szeretetének szakramentuma: ő Isten és ember Szentlélekben valóra vált életközösségének történeti valóságban láthatóvá vált szimbolikus jele, személyi megvalósulása és megvalósítója. Ezért maga a krisztusi közvetítés is szakramentális jellegű.

A Krisztus-esemény a történelemben

Ez az emberiség történeti létében villámszerűen felvillanó, vagy akár üstökösként felragyogó és tovatűnő krisztusi esemény alapjában meghatározza az ember sorsát és végső rendeltetését. Létünk Istentől ered, s rendeltetése az, hogy visszajusson az örökkévaló isteni életközösségre. Ez az üdvösségünk, s ennek páratlan szimbóluma és megvalósítója Krisztus. Kérdés azonban, hogy — mint már említettem — ez a krisztusi esemény hogyan válik közkinccsé az emberiség életében. Pontosan erre a kérdésre válaszol a Szentlélek pünkösdi kiárasztása. A felmagasztalt Küriosz üdvözítő kegyelmi ajándékaként a Szentlélek teszi a történelmi folyamatban, a különböző korok változó társadalmi és kulturális létformájában jelenvalóvá és a jelenben ható erővé, amit ő üdvösségünkért tett.

Am Krisztus Lelke is láthatatlan, hangzik az ellenvetés, hogyan teheti láthatóvá a történeti múltban lejátszódott krisztusi eseményt és annak láthatatlan üdvözítő erejét a Lélek? Ennek megértését segíti a megtestesülés analógiája. Amint ugyanis Isten üdvözítő szeretetét Krisztus tette láthatóvá és hatékonyá a múltban, úgy tette és teszi folyamatosan láthatóvá és hatékonyá a Lélek a történeti folyamatban kibontakozó Krisztus-testben, az egyházban az ő múltbeli üdvözítő tettét. Az egyház ezért lényegében nem más, mint az üdvözítő isteni szeretetnek a történeti létben láthatóvá váló és folyamatosan megnyilvánuló jele és eszköze: a zsinat kifejezésével: *universale salutis sacramentum* a krisztusi üdvösség általános szakramentuma.⁸

⁸Lumen gentium 1. és 48. fejj.

Az üdvösség szentsége

Az üdvösség közvetítésének e szakramentális felfogásából is világosan kitűnik, hogy a krisztusi és az egyház közvetítés közt a különbség ugyanaz, mint a közvetítés fentebbi általános meggondolásánál. A krisztusi közvetítése szakramentális felfogásban is konstitutív, vagyis létrehozza az üdvösséget és a lélek forrásaként állandó eltetője annak, míg az egyházi közvetítés hagyományozó és részesítő jellegű, vagyis a Lélek hatóerejével szüntelenül és folyamatosan jelenvalóvá és a jelenben hatékonyá teszi az üdvösséget.

Az üdvösség közvetítésének szükségszerűsége

A kérdés az, hogy az egyház sakramentális közvetítése milyen értelemben szükséges az üdvösséghez. Logikusan gondolkodva különbséget kell tennünk az *ex necessitate medii*, vagyis a közvetítő eszközként felfogott szükségesség, és az *ex necessitate praecepti*, vagyis a pozitív rendelkezésből eredő szükségesség közt. Az első esetben magából a dolog természetéből származó, belső szükségességről van szó. Ebben az esetben a szándékolt cél a közvetítő eszköz használata nélkül nem érhető el, mint például az élet fenntartása táplálkozás nélkül, mert a táplálék természetszerűen szükséges az élet fenntartásához. A második esetben viszont kívülről, külső rendelkezésből származik a szükségesség követelménye: szükséges valamely eszköz használata, mert egy személy vagy intézmény az általa kijelölt cél érdekében megköveteli azt.

Jel és eszköz

Nyilvánvaló, hogy az egyházi közvetítés esetében nem merőben külső követelményről, valamilyen isteni rendelkezésről van szó. Az egyház sakramentális természetéből következik ugyanis, hogy Krisztus rendeléséből ne csak jelezze, hanem Szentlelkének hatóerejével valóságosan közvetítse is az üdvösség kegyelmét. Az egyház idehirdetése és szentségei a Lélek hatására valóságos eszközei az üdvösség elérésének: anélkül, hogy az evangéliumi ígét hittel befogadnánk és a szentségek, legalábbis a keresztség által, valóságosan részesednénk is az üdvösség kegyelmében, nem üdvözülhetünk. Az egyház sakramentális közvetítése eszerint *ex necessitate medii* szükséges ahhoz, hogy üdvözöljünk.⁹

⁹ Mk 16,16.

Ezzel a megállapítással azonban ütközni látszik az a teológiai elv, hogy *Deus non ligatur sacramentis*, vagyis, hogy Isten üdvözítő kegyelme nincs szükségszerűen egyházi eszközökhöz kötve, s ezért nincs is jogunk az üdvözülést az egyház sakramentális közvetítésétől függővé tenni. Az egyházi közvetítés a *via ordinaria* vagyis Krisztus által Istentől rendelt szabályos útja az üdvözülésnek, de Isten szabad cselekvését, *in via extraordinaria*, még tulajdon rendelkezése sem korlátozhatja. Amit az üdvösségben való részesedés minden feltétel nélkül megkövetel, az nem a tényleges egyházi közvetítés, hanem az embernek Istenre irányuló belső szándéka.

Isten
szabad kegyelme

Ha ugyanis tényleges egyházi közvetítés nélkül is részesíthet Isten az üdvösség kegyelmében, ezt semmi esetre sem teszi az ember szándéka ellenére. Isten nem ismer erőszakot: senkire sem erőlteti rá üdvözítő kegyelmét. Szabadságunkat, még ha teremtett, függő szabadság is, tiszteletben tartja. Az embernek önként kell megnyílnia Teremtője felé, ha részesülni akar üdvözítő szeretetének ajándékában. Ám ha valóban megnyílik feléje, Isten nem utasítja vissza, hiszen üdvözítő szándéka egyetemes érvényű: „azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön”.¹⁰

¹⁰ 1Tim 2,4

A gondot következésképpen az okozza, hogy az egyház sakramentális közvetítése nélkül is elérhető az üdvösség, akkor az előző megállapítás, hogy az egyház *ex necessitate medii* szükséges az üdvözülésre, nem érvényes. Hogyan állíthatnánk ezek után, hogy „az egyházon kívül nincs üdvösség”?

A kérdés megoldását a mai teológia az egyházi közvetítés nyílt értelmezésének útján keresi. Ha ugyanis az egyházi közvetítést szoros értelemben úgy tekintjük, hogy az a látható egyházi szervezetnek tényleges közvetítésével történik, akkor a fentiek alapján aligha fogadhatjuk el ennek szükségszerűségét. Ha azonban a külső szervezet helyett az egyház lényegbeli mivoltára irányítjuk figyelmünket, akkor megnyílik az egyházi közvetítés korszerű megértésének útja. Az egyház ugyanis lényegében hívő emberek létközössége Istennel Krisztus által a Szentlélekben, és ebben a szentháromsági istenközösségben létközösségük egymással. Ám ez az istenemeri közösség nemcsak befogadott, hanem közvetítésre szánt valóság is: az egyház arra hivatott, hogy közvetítse is azt, amit kegyelmi ajándékként kapott: az istenemeri közösséget. Ahol tehát a látható egyházi szervezet nélkül is, a Lélek kegyelmi ajándékként, *in via extraordinaria*, létrejön ez az Istennel való találkozás a vele való létközösség, ott megvalósul anélkül, hogy szükségképpen tudatossá válna, az egyház lényegéből eredő küldetése: az üdvösség egyházi közvetítése. Ha tehát valljuk, hogy az egyházon kívül nincs üdvösség, akkor nem azt valljuk, hogy a látható szervezet közvetítése nélkül nem üdvözülhet az ember, hanem azt, hogy ez az üdvösség nem valósul meg anélkül, hogy az ember önként Istenhez ne fordulna, és őszinte szándékkal ne keresné őt úgy, ahogy Isten akarja. Erre a szándékra minden ember megkapja az isteni segítséget, s ha ezt a szándékot nem fojtja el magában az ember, sőt készségesen érvényesíti, akkor nem marad el az isteni válasz: az üdvözítő kegyelem válasza, jóllehet ez *in via ordinaria* az egyházi szervezet által fejt ki hatását.

Hogyan történik az egyházi közvetítés ma?

A zsinat egyik korszerű teológiai tanítása az, hogy az isteni üdvösség krisztusi közvetítését nem köti kizárólagosan a látható egyházi szervezethez. A *Lumen gentium* Isten népéről szólva kifejti, hogy az egész emberiség, s nem csak az egyházba szervezett hívő nép, hivatva van arra, hogy Isten újszövetségi népe legyen. Ez az egyetemes hivatás, az üdvösségre hivatottság katolicitása, különböző szinten és eltérő hatóerővel valósult meg a múltban, s valósul meg ma is. Itt nyilvánvalóan nem az üdvösségben történő személyi, szubjektív részesedésről van szó, hanem az üdvözítő kegyelem objektív eszközeiről, ezek jelenlétéről és kegyelmi hatásáról a látható egyházi szervezetekben és azokon kívül.

Krisztus, a felmagasztalt Kúriosz, a zsinati konstitúció 14-16. fejezete szerint, analógiás értelemben, a kegyelemnek mintegy mágneses erőterét alakítja ki maga körül. Ennek az erőternek belső körét a római katolikus egyház és azok a rokon egyházak alkotják, amelyek elfogadják az isteni üdvösségnek Krisztustól rendelt valamennyi kegyelmi eszközt. Ezek az eszközök nemcsak az isteni ige és az üdvösség alapvető szakramentuma, a keresztség, hanem valamennyi többi szentség, valamint a *Szentírásban* foglalt apostoli hagyomány és az apostoli utódlásban folyamatosan tanúságot tévő egyházi tanítóhivatal. A következő kört alkotják azok az egyházi közösségek, amelyek alapvető és hiteles egyházi elemek által, mint az evangéliumi ige és a keresztség, ténylegesen közvetítik az üdvösséget, mégha nem is őrizték meg az apostoli hagyomány minden hiteles elemét. A római egyházat ugyanis „a kapcsolatok sok szála köti össze azokkal, akik megkeresztelkedtek ugyan, keresztények, de nem vallják a teljes hitet, vagyis nem tartják fenn az egységet, a közösséget Péter utódával”.

Ám ebbe a kegyelmi erőterbe tartoznak a nem keresztény egyisten-hívők is. Ezek közt első helyen az *Ószövetség* népét említi a konstitúció, mert ez a nép kapta az egész emberiség számára az üdvösség ígértét, testileg közülük származik Krisztus s a szövetség révén ma is kedvesek Istennek. S ide tartoznak az iszlám hívei, akik „azt vallják, hogy Ábrahám hitén vannak, és velünk együtt imádják az egy Istent, aki az utolsó napon irgalmasan ítéli meg az embereket”. Sőt „azoktól sincs távol az igaz Isten, akik homályos képekben keresik az ismeretlen Istent, aki mindent alkotott és éltet. Sőt „még azoktól sem tagadja meg az isteni gondviselés az üdvösségre szükséges támogatást, akik önhibájukon kívül nem jutottak el az Isten kifejezett ismeretére, de éppen nem az isteni kegyelem nélkül iparkodnak becsületesen élni. Ami jó és igaz van nálunk, azt az evangéliumra való előkészületeként értékeli az egyház, és az Isten adományának tartja. Isten pedig megvilágosít minden egyes embert, hogy végül is élete legyen.”

Szükséges-e tehát az egyház az üdvösséghez? A korszerű válasz, mint a múltban, ma is igenlő. Ámde, ha *in via ordinaria*, Krisztus egyháza az üdvösség hiteles közvetítője, *in via extraordinaria* a krisztusi üdvösség egyetemes hatóereje által Isten üdvözíthet minden jószándékú embert, aki őszintén keresi a hozzá vezető utat. Ez az út Krisztus, a mi üdvösségünk: az igazság és az élet. S aki nem hajlandó ezen az úton járni, vagy letér a felismert igazság útjáról? Annak az Isten legyen irgalmas.